

ANADOLU'DA SU KÜLTÜNÜN İZLERİ

Monitoring of the Water Cult in Anatolia

Doç. Dr. İskender OYMAK
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ioymak@firat.edu.tr

Özet: Su kültü, farklı kültürlerle mensup toplumlarda görülen bir inanı olmakla beraber Türkler arasında ortak bir kült unsuru olarak görülmektedir. Çalı mamızda ele aldığımız Anadolu'da su kültü, slam öncesi yer-su inanı larının daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmektedir. slam öncesi Türk inanı ları, slam ile beraber Müslüman Türk toplumunun manevi hayatında etkisini sürdürmü tür. Bazı durumlarda bu inanı lar slami motiflerle etkili olmu tur. Anadolu'nun birçok yerinde su kültüne ba lı olarak pınar, çe me, nehir ve göl ekinde kutsiyet atfedilen unsurlar mevcuttur. Ziyaretçilerin su kültüne konu olan unsurlarla teması, ço u zaman su ruhlarıyla yakınlı ma, bütünlü me ve her türlü sıkıntıları için onlardan yardım alma amaçlarını ta ımaktadır.

Giriş

Evrende insano lu için vazgeçilmez unsurlar bulunmaktadır. Bunlar hayatın esasını olu turmaktadır. Bu sebeple dü ünçe tarihinde evreni olu turan dört unsur (toprak, su, hava ve ate)'dan sık sık bahsedilir. te su bu temel dört ö eden biri oldu u için insanlık tarihinin her döneminde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmü tür. Tarım ve hayvancılıkla u ra an toplumlar için su daha da önem arz etmektedir. Hatta Türkler arasında dört unsur¹ kutsal kabul edilmi tir.

Batı Göktürkler, dört unsur olan ate , su ve havayı takdis edip topra a büyük önem vermi lerdir. Bu bazen Toprak, su, ate , a aç ekinde dörtlü, bazen de toprak, su, a aç, ate ve demir veya toprak, su, ate , a aç ve rüzgâr ekinde be li unsur olarak telakki edilmi tir² (Ocak, 1983: 183). Hacı Bekta -ı Veli, Makalat'ında, Allah'ın insanları dört unsurdan yarattı ını ve bunların özelliklerini ta ıdı ını belirtmektedir. Bunlardan Abidler denilen eriat ehli yelden; Zahidler olarak nitelendirilen tarikat ehli ate ten yaratılmı tir. Marifet ehli olan arifler sudan yaratılmı tir. Suyun aslı ise Allah'ın kudretinden oldu u için, aslı su olan Arif içinde murdar bir ey barındırmaz. Muhabbet ehli olan muhipler ise topraktan yaratılmı tir. (Hacı Bekta -ı Veli, 2007: 44-52). Türkler arasında evrendeki dört elementten biri olarak ifade edilen suyun bereket sa lamaktaki rolü iyi bilindi i için hayatın kaynakları arasında yer almı tir. Her ne kadar sık söylenmese de, su, yeryüzü gibi ana olarak tasavvur edilir. Türklerin ve Mo olların dikkatini çeken asıl husus, suyun özellikle saflık timsali olu udur (Roux, 1994: 114)

Yer-su inanı ları ba lamında toprak ve su yan yana zikredilmektedir. Bu anlamda toprak, canlıları içerisinde barındıran ve besleyen, ya am mekâmı sa layan, koruyucu olan; su ise ya am iksiridir. Topra ın içindeki su; pınar, nehir ve göller halinde ortaya çıkarken, ya mur olarak da gökten inip topra a katılarak bitkilerin ço almasını sa lamaktadır. Bu sebeple canlıların büyüyüp geli ti i toprak ile yer altı suyu ve ya muru getiren gök, Eski Ön Asya toplumlarının da ana dinsel ö elerini olu turmu tur. Bunlar zamanla topra ı simgeleyen Ana Tanrıça (Toprak Ana) ve suyu simgeleyen Su Tanrısı veya Hava Tanrısı'ndan olu an ba tanrı çifti haline gelmi tir (Ökse, K1 /2006, S. 36: 47). Söz konusu asli unsurlardan olan su, tarihte çe itli toplumlarda kült³ unsuru olarak kendisini göstermi tir. Bu itibarla su, Türkler arasında da geçmi ten günümüze yer-su inanı ları çerçevesinde mütalaa edilmi ve buna ba lı olarak çe itli kültlere konu olmu tur. Eliade,

¹ Türklerde bu unsurlara renkler isnat edilirken su için kara renk, yön olarak da Kuzey ifade edilmi tir. Dörtlü ve be li sınıflandırmada da su için renk de i memi tir. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Haz: Yalçın Toker), stanbul 1989, 33, 106.

² bni Nedim yerin unsurları olarak; ruh, rüzgar, ık, su ve ate 'ten bahseder (bni Nedim, *Fihrist*, Beyrut,1994, 400).

³ Kült kelimesi Fransızca "culte" kelimesinden gelmektedir. nanı , yerel özellikler ta ıyan dini törenler anlamında kullanılmaktadır.

suların dini olarak de erlendirilmelerinin iki nedeninden bahsetmektedir (Eliade, 1991: 108-109): 1-Sular topraktan önce vardılar⁴. 2- Suların dinsel de erleri çözümlenirken, simgenin yapısı ve i levi daha iyi kavranmaktadır. Simgeler sayesinde dünya saydam hale gelmekte ve a kınlı ı gösterebilmektedir. Bu açıdan sular gizil güçlerin evrensel toplamını simgelemektedir. Su simgeci i ölümü oldu u kadar, yeniden do umu temsil etmektedir. Suyla temas her zaman yeniden canlanma içerdi inden, sudan çıkma da hayat potansiyelini artırmakta ve verimlili tirmektedir. Antropolojik düzlemde sıvı kozmogonisine, maddeden canlanma tekabül etmektedir. nsan neslinin sulardan do du u inancı, sulara gömülme kozmolojik ve antropolojik düzlemde nihai bir yok olu a de il, insanın yeni bir yaratılı ı izlenerek yeni bir bütünle meye e de er olmaktadır (Eliade, 1992:182). Ayrıca Eliade; (1992: 184-185) suyun tanrısal ruhun ilk makamı oldu unu ve hayat olan eyi ilk önce suyun üretti ini ifade etmektedir. Di er taraftan Tanrı'nın bizzat insanı olu tururken su kullandı nı, bu itibarla her do al su, kökenindeki ereflenme sayesinde, Tanrıya yakarılması halinde, kutsama özelli ine sahip kılınmı tır. Bu yüzden sözler (dua ve talep) a ızdan dökülünce, göklerden inen Kutsal Ruh, üretkenli i ile kutsalla tırdı ı suların üzerinde duraklamaktadır; böylece kutsalla an su ruhu, sa lık ve huzur sa lamaktadır. Söz konusu inanı lar eski Mezopotamya inancı⁵ ve Hıristiyanlıkta da⁶ etkisini sürdürmü tür. Bu çerçevede eski Türk inanı larında oldu u gibi günümüzde de Anadolu'da su, kült unsuru olarak varlı nı sürdürmektedir.

⁴ Evrende ba langıçta suların yaratıldı ı Kur'an ve Kitab-ı mukaddeste geçmektedir. Nitekim Kur'an'da "...henüz Ar 'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratandır..." Hud: 7; " nkâr edenler, gökler yer biti ikken, bizim onları ayırdı ımızı ve diri olan her eyi sudan meydana getirdi imizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?" Embiya: 30; "O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir..." Furkan: 54; Kitab-ı Mukaddeste ise; Tanrı yer ve gö ü yaratıp ekileri olu turmadan önce "...Tanrının Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu" ekinde yer almaktadır. Tekvin:1/2. Daha sonra Tanrı, suların içinde önce bir kubbe ve sonrasında yer ve gök kubbeyi birbirinden ayırdı nı belirtir. Tekvin 1/5-10; Altay Yaratılı destanında da: "Dünya bir deniz idi ne gök vardı ne de yer, uçsuz bucaksız, sonsuz sular içindeydi her yer" ekinde ifade edilir (Ögel, 1993:432, 451).

⁵ Eski Mezopotamya inancında dünyanın yaratıcısı olan ABZU/apsu "ya am suyu", "taze su okyanusu" anlamına gelir ki o da yeraltı suları, pınarları ve nehirleri besler. Sümerlerin ba tanrısı ENKI "Abzu'nun efendisi" olup semitik Mezopotamya toplumlarının Su Tanrısı Ea ile e de erdir (Ökse, 2006: 48).

⁶ Hıristiyanlık tarihinde kilise babaları, Hıristiyanlık öncesi bazı de erler ile evrensel sıvı simgeci ini kullanmaktan geri kalmamı lardır. Tertullianus'a göre su birincidir, "...onu di er unsurlara tercih eden tanrısal zihnin makamıdır... te o canlıyı do uran bu ilk su olmu tur. Bütün su türleri, tanrının onların yardımını almasıyla, bizim kutsalla mamızın esrarına katılmaktadır. Yardım iste i yapılır yapılmaz, kutsal ruh gökyüzünden zuhur etmi , varlı ıyla kutsalla tırdı ı sularda duraklamı ve böylece kutsalla tırılan sular, kendi hesaplarına kutsalla tırma iktidarıyla donanmı lardır. Beden hastalıklarına ilaç olan sular, imdi ruhu iyile tirmektedirler; eskiden geçici selameti sa larken, imdi ebedi hayatı ihya etmektedirler..." (Eliade, 1991: 110-111).

A- Eski Türk İnanışlarında Su Kültü

Türkler arasında tabiat kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan, gelişen ve kültür konusu olan su, önemli bir unsurdur. Türkler, yüksek dağlar ve pınarları iyi ruhların makamı sayıyorlardı. Bunlara yer-sub deyip tazim ediyorlardı. Yine bu mekânlarda tanrıya dua ediyor ve kurbanlar kesiyorlardı (Turan, 1994: 51). Onlar, göller ve ırmakları hep canlı nesnelere olarak tasavvur etmişlerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafya isimleri değildir. Eski Türk inanışlarında kutsalla tırlan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve çocuk sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir (Turan, 2000: 50-51). Suyun arıtıcı niteliği, bolluğu ilgisizliği, tahta vb. özellikleri bu kültürün doğuşunda rol oynayan önemli etkenler olmuştur.

Türkler arasında yer-gök tanrılarının dışında, vatanı temsil eden bir takım yer-sular vardır. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda dağlar, sular, nehirler ve kaynaklar birer tanrı adını taşırlar. Yer-sular, ülkelere göre değişir. Bunlar insanlara en yakın olan tanrılardır. İnsanlar bunlarla aracısız münasebette bulunabilirler. Bu tanrılar, oymakların ve boyların ataları gibi önemlidir. Bu yüzden Türklerde tabiatın güzellikleri, tepeler, su kaynakları kutsalla tırlılmış ve bu suretle Türk, vatanına ilahi bağlılıkla bağlanmıştır (Yörük, 2006: 58). Türkler, kendini besleyen ve barındıran ırmakla da güçlü kutsal bir kişilik olarak kabul ederlerdi. Hatta ağıret, ırmak ve dağ birleşerek kutsal bir kişilik oluşturmuşlardır. Türk ağıretleri, dağlarına ve ırmaklarına çok bağlı oldukları için başka ülkelere göç ettikleri zaman kendi dağları ve ırmaklarının ismini yeni yurduna götürmüşlerdir. Bunun örnekleri Anadolu'da oldukça fazladır. Zaten bu göçlerin, "yer-su"nun emriyle olduğunu inanılırdı (Gök, 1989: 147-149).

Yer-su terimiyle ifade edilen tabiat kültürü, büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültürü derecesine yükselmiştir. Söz konusu kültür, Türklerin mukadderatını idare ediyordu. Nitekim Tonyukuk yazıtında, Göktürk vatanına saldıran dümanlar, tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır. Yine bu yazıtta İduk dağ ve İduk su ifadeleri geçmektedir (Turan, 1976: 30-31). Göktürk kitabelerinde ifade edilen mukaddes yer-sub, vatan kültürü olan yer-su'dur. Kimekler ise ertü nehrini kutsal sayıp suyu tanrıları olarak tasavvur ederlerdi. Bu inanışlarını okudukları ilahilerde yer-suyu "bin kulaklı, yedi kapılı" motifleri ile ifade etmişlerdir (Turan, 1987: I/491). Batı Göktürkleri de ateş ve havanın yanı sıra suyu takdis edip toprağa büyük önem vermişlerdir (Ocak, 1983: 183).

Yer-sular küçük tanrılardır ki bunlara "izi"⁷ de denir; bñ Mühenna'ya göre izi; sahip ve malik demektir. Aynı manayı Kağarlı Mahmut'ta kaydetmekle beraber, "izimiz yarlı" terkinde olduğu gibi, bunun

⁷ izi hakkında geniş bilgi için bkz: H. Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, İstanbul, 1986, 42-43.

“Rabbimizin emri” manasına geldi ini de kaydetmektedir (Ka garlı Mahmut, 1998: 87; Yörükkan, 2006: 58-59)⁸. Dede Korkut kitabında ise “...uzun pınar denmekle me hur bir pınar var idi. O pınara periler konmu tu...” eklindeki ifadelerle kutsal pınarın perili oldu u vurgulanmaktadır (Ergin, 1971: 169; Ögel, 1978: III/140).

Eski Ön Asya’da pınar tanrıçaları ço u kez bitki tanrılarının sevgilileriydi. Bitki tanrıçaları genellikle yer altı su kaynakları ile ili kilendirilmi lerdir. Aynı zamanda yeraltı su kaynakları, kuyular, içlerinde su çıkan ma araların tanrıların ve ruhların dünyaya çıktıkları geçitler oldu una inanılırdı. Dirili ritüellerinde tanrıların pınarlar, nehirler, da , ate vb yerlerden gelmesi beklenirdi. Bu dönemde Hitit ve Frig kaya tapınakları bir nehir, pınar ya da havuz yakınlarında kayalara oyulmu lardır. Fenike’deki “Astarte” tapınakları da pınar ya da nehirlerin kenarları gibi su kaynakları yakınına kurulmu tur (Ökse, 2006: 49). Sabiilerde akarsu ile ilgili inanı lar hayati bir öneme sahip olup iki gruba ayrılırlar. (Birincisi “acı su” ve “kara su” süfli alemle; ikinci grubu olu turan sular ise “Yardna” (Ürdün nehri) ve “miad hiia” (hayat suyu) olarak isimlendirilir.) Onlara göre yeryüzündeki bütün akarsular, özellikle de Ürdün, Fırat, Dicle ve Karun nehirleri hayat suyudur. Sabiler, Yardna’nın ı k aleminden yeryüzüne akıtıldı ma inanırlar (Gündüz, 1995: 139-140). Sabiiler, Harran’da bulunan Ay Tanrısı Tapına ı yakınındaki “Su dolü”nün bulundu u kutsal mekâna her 20 Nisanda sunular yapmı lardır. Hierapolis’deki kutsal havuzlar, Hıristiyan döneminde ve sonrasında da önemini korumu tur (Ökse, 2006: 50).

Choulardan ba layarak (MÖ: 1050) Göktürkler ve Uygurlar dönemine kadar gelen eski Türk dininde dört esas unsurdan biri olarak gözüken yer-sular, Radloff’un tespitiyle “üzerinde insanların ya adı ı yer, kendisi ise insanlara iyilik yapan bir ruhlar cemiyeti eklinde ahıslandırılır ve yer-su adıyla takdis edilir” (Radloff: 1976: 219). Chouların, “yir suv” ve atalar dininden oldukları belirtilir (Esin, 1978: 87-88).

Altaylılara göre, insanları yaratan ve kötü varlıklardan koruyan yer-su tanrılarıdır. Sa lı ı, hayvanların ço almasını sa layan ve kötü ruhların fenalıklarını önleyen bu ruhlar, kendilerine saygı göstermeyenleri cezalandırır, hasta ederler. Genellikle insana benzetilen yer-su ruhlarının genel adı “e” (=sahip)’dir. Zira bu ruhlar bir da , ırmak veya bir göl gibi muayyen bir yerin sahibi sayılırdı. Çünkü onlar için da , ırmak, göl adları sadece birer co rafî isimden ibaret olmayıp aynı zamanda o yerlerin sahipleri olan ruhların adıdır. Bu sebeple her kabile kendi bulundu u yöredeki, da ları, ırmakları ve gölleri birer koruyucu varlık olarak kabul

⁸ Ka garlı Mahmut, ya lık anlamında “ci”, “çim”, “yer-su” deyimi yerine “çivi”, pınar yerine “yul” kelimelerini kullanmı tır (Ka garlı Mahmut, Divan-ü Lügat-it-Türk, I/338,III/4, 207). Çivi kelimesi; Türkçede su ve ırmak anlamına “cu” ve “cup” terimlerine dönü türülebilir. Ayrıca Gökalp, yer-su’yu kavmin toplumsal vicdanının bir sembolü olarak açıklamaktadır (Gökalp, 1989: 149-150).

Doç.Dr. İ

suyun kutsal tanındı ı yerlerde çama ır vb. eylerin yıkanmaması yaygın bir adettir. Aynı adetin Cengiz Han yasasındaki “yıkanmama” ile ilgili örnekleri ve Kırgızların suyu a za alıp yava yava püskürtmek suretiyle yıkanı ları aynı adetin devamı olarak görülmektedir (Çobano lu, 1993: 290).

Eski Türklerde, her suyun bir iyisi oldu u inancı ile çocuksuz kadınlar, kurumu ırmaklara sücü (arap) saçmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalı arak, onların yardımı ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı. Bu ekliyle suyun hayat bah edici, yaratıcı bir kutsal varlık gibi tasavvur edilmesi inancı, günümüzde zezem suyu motifinde oldu u gibi birçok yerle im yerinde bulunan kutlu pınarların suları ile devam etmektedir (nan, 2000: 168; Kalafat, 1990: 43).

Göktürk kitabelerinde yer-su kültü VIII. Yüzyılda Türk imparatorlu unda devletin resmi kültlerinden biri olmu tur. Altayların inanı larına göre, yer-su ruhları insanların ya adı ı yerlerde ya arlar; hayvanları yaratan ve onlara bereket veren yer-sudur (nan, 1987: I/ 491). Hatta ta ıdıkları ruh sebebiyle Dede Korkut'ta “...sular ihtiyarlasa co up ta maz” ekinde bahsedilir (Ergin, 1971: 115). Göktürkler, gök ayinini su kenarında yaparlardı. Çu, Hsiung-nu ve Tabgaçların “Gök göbe i” ve “da gölleri” gibi; Göktürklerin, tepesinde derin su olan da ları kutsal saydıkları, IX-XI. Yüzyıllardaki Arapça kaynaklarda da belirtilir. Rivayette: Kimek linde (rti Irma ı bölgesi) Mnkvar adlı da da büyük bir tatlı su pınarı vardır. (Bu pınarın suyundan ordular da içse azalmazmı) ...bu pınarın yanında çe itli izler vardır. O uz Türkleri burayı görünce secde ederlerdi (Esin, 2001: 115). Bir Uygur metninde ise Türklerin “De irmi, açık renkli, ulu su ayin yeri” ekindeki yer alan yuvarlak bir göl yerini su ayini yeri kabul ettikleri ifade edilmektedir (Esin, 2001: 115).

Orta Asya'da O uzlar, Mo ollar, Sibiryalılar, Altaylılarda ve günümüzde Türkiye'deki bazı heterodoks topluluklarda suyun dı kı ile kirletilmesi, bazen suda yıkanılması gibi davranı lar yasaklanmı tır. (Roux: 1994: 114). Yine bu çerçevede bn Fadlan, O uzlar için: büyük ve küçük abdestten sonra temizlenmediklerini, herhangi bir ekilde kirlendikten sonra yıkanmadıklarını ve su ile herhangi bir ekilde temas etmediklerini söylemektedir. Mo ollardan bahsederken Cüveyni: İkbahar ve yazın, kimsenin gündüzleri suya giremedi ini, bir akarsuda ellerini yıkayamadı ını söylemekte di er bir yerde de “suyun ruhu pisliklerle kirletilemez” demektedir. Ça atay, gündüzleri akarsuya girmeye müsaade etmezdi ve suya küçük abdestini yapan veya burnunu temizleyen herhangi bir kimsenin öldürülmesini emretmi ti. Rubruck'da onların “kendi elbiselerini ve de kapacaklarını hiçbir zaman yıkamadıklarını” belirtmektedir (Roux, 1994: 114). Eski O uzların ve Mo olların suya girmemeleri ve su kullanmamaları âdeti, sanıldı ı gibi, temizli e riayet etmemek gibi basit bir tembelli in neticesi de il, arı ve kutlu bir ruh veya ruhun makamı sayılan kutsal suyu kirletmekten çekinme ve sakınmanın sonucu idi. Ancak bu kutlu suları belli kaidelere ve merasimlere uygun bir ekilde kullanmak mümkündü. Bu

kurallardan biri Cengiz yasasında “kimse elini suya sokamaz, belki a ız dolusu alıp elini ve yüzünü yıkar” sözünden suyu kullanma için konulan kaidelerden biri olarak anlıyoruz (nan, 1987: I/494-495). Bu itibarla Türkler arasında kült konusu olan su kaynakları, her dönemde temiz tutulmu , amacının dı ında kullanılmamı tır. Burada esas olan, suları amacının dı ında kullanmaya engel olmak ve suyun ruhuna aykırı davranı lardan suyu korumaktır. Türk kültür tarihinden verdi imiz örneklerde görüldü ü gibi Türkler, hemen her dönemde kutsal sulara büyük saygı göstermi lerdir.

Ba kurtlarda, gelinin kayın pederinin içti i ırmak, pınar ve göl sularına paralar saçması, su kültü ile ilgili koruyucu menseki uygulamalarındandır (Günay-Güngör, 1998: 83). Yine Ba kurtlarda aileye yeni gelin katıldı ında uygulanan “hu köründürü” su serpmeye merasimine göre, gerdek gecesinin sabahında, köyün kadın ve kızları toplanarak, gelini yakınlardaki ırmak veya göle götürürler. htiyar bir kadın, gelini suya, suyu da geline gösterdikten sonra “Ataylardan kalgan hu, ineylerden kalgan hu” (babalardan kalan su, analardan kalan su) diyerek, çe itli sözler söyler ve gelinin süslerinden güümü paralarla saçı saçar (nan, 1987: I/492).

Suyun enginli i gö ü yansıtan bir aynadır ve dolayısıyla ya mur gibi o da suyu, Tengri'nin hayatına i tirak ettirmektedir. Bu ba lamda gaipen haber almak için bir ayna kullanan aman, onun vasıtasıyla Tanrı ile veya ruhlarla konu maktadır (Roux, 1994: 117). Manas destanında Yakup Han, hatununun kısır masının sebepleri arasında “...kutlu pınarlar yanında gecelemiyor” ifadesini kullanmı tır. Yine Kırgız-Kazak adetlerinde, kadınlar kısır oldu u zaman, tek ba ına biten bir a aç, bir kuyu ba ında veya kutlu pınar kenarında geceledikleri, kurban keserek çe itli adaklarda buldukları belirtilir. Buna benzer bir örnek de Kırgız-Kazakların adetlerinden ikâyetçi olan Molla Gazi Hoca tarafından; “kadınları kısır olursa sahrada tek ba ına biten bir a aç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip geceledikleri” ekinde rivayet edilmektedir (nan, 2000: 168; nan, 1991: II/258). Yer-su ilahlarının di er bir özelli i, insanların onlara daha yakın olmaları ve yer-suların iyili inden do rudan do ruya faydalanmaya çalı maları ve bu yüzden vasıtasız bir ekilde irtibat kurarak kurban takdiminde bulunmaları durumudur (Radloff, 1976: 220-221).

Türk toplumlarında da ve ırmakların mukaddes sayılmasındaki asıl sebep buralarda bir takım ruhların ya adı ı inancından kaynaklanmaktadır. Yer-su ruhlarının umumiyetle ya adıkları yerler da ların zirveleri veya su kaynaklarıdır. Su kaynakları, hem suyun öneminden dolayı hem de yer-su ruhlarını barındırmaları sebebiyle kült konusu olmu lardır. Çünkü Türkler bu kutsal mekânları çe itli maddi ve manevi sıkıntılarında ba vurdukları merkezler olarak telakki etmi lerdir. Tarihte Türkler arasında su kültü çerçevesinde ortaya çıkan inanı ların günümüzde Anadolu'daki yansımalarını çe itli örneklerle de erlendirmeye çalı aca ız.

B- Anadolu'da Su Kültünün İzleri

Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde ziyaret fenomeni çerçevesinde gelişen su kültürü büyük önem taşımaktadır. Çünkü ziyaret mekânlarında çoğu zaman türbe, mezar, ağaç ve su bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle kutsal mekânlarla temas genellikle su, ağaç ve toprakla sağlanmaktadır. Su kültürüne bağlı olarak kutsalla bütünleşme ve koruması lama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleştirilir. Söz konusu su kaynakları kutsiyetlerini bazen bir dede, baba, veli veya ehil ile irtibatından, bazen bir ağaç, taş, tepe veya dağ ile irtibatından bazen ve hem mezar hem de ağaç, taş ve tepe unsurları ile birlikte almaktadır. Zaten bazı kutsal suların isminden de bunu çıkarmak mümkündür. Anadolu'daki kutsal suların önemli bir kısmı dilek amacıyla kullanımının yanı sıra ifa verme özelliği ile de ilgi görmektedir. Yine Anadolu'da birçok yerde nehirler, ırmaklar ve onların kaynakları ile ilgili çeşitli inanışlar ve onları destekleyen menkıbeler yer almaktadır. Menkıbeler, kaynakların kutsiyetini artırma noktasında önem arz etmektedir.

Moğol çağında, "Çin halkının yeryüzü ve sularının perileri"nden bahsedilmektedir. Bunun yanında belli toprakların, Moğollar tarafından "yasaklı bölgeler haline getirildiğini, yani serbest bırakılan topraklar ve sular haline getirildiğini biliyoruz. Günümüzde de avlanmaları yasak olan balıkların ya da su kaynaklarının varlığından söz edilmektedir (Roux, 1994: 111-112). Buna örnek olarak Anadolu'da Urfa Balıklı göl ve Malatya Somuncu Baba vb. kaynaklarda bulunan balıklar ifade edilebilir. Söz konusu balıkları avlamak kesinlikle yasaktır ve bu yasa a riayet etmeyenlerin cezalandırıldığı inanışları çeşitli menkıbelerle halk arasında anlatılmaktadır.

Anadolu'da Kutsiyet atfedilen su ve pınarların bir kısmı veli, ehil gibi kişilerin mezar veya türbesi ile bağlantılıdır. Buna örnek olarak Erzurum'da Fırat'ın kaynağı ile ilgili bir menkıbede; Horasandan gelmiş olan Dumlu Sultan'ın, kalp gözü ile Fırat'ın kaynağını gördüğü ve gelip orada bir zaviye kurarak yerleştiği anlatılmaktadır. Sıcak su kaynaklarının (Ilıca) meydana gelişleri de çoğu zaman bir yatırımla bağlantılı tabiatüstü bir olayla açıklanır. Örnek olarak Haymana'daki ılıcanın yanında Cincime Sultan, Bursa kaplıcalarında Sarı kız ve Zenci köle inanışları ifade edilir. Yine göllerin meydana gelişleri ile ilgili de benzer menkıbe ve inanışlar anlatılmaktadır (Boratav, 1994: 49-52). Bazı su kaynakları, mezar olmaksızın kutlu bir ağaç ile bağlantılıdır. Bazı sular da tamamen bağımsızdır. Nitekim Ankara-Kızılcahamam ilçesinde bir maden suyu pınarının yanında veli mezarı olmadığı halde çevredeki çalılara çokça çaput bağlandı ve bunları

biçimleri bozmakta, ilga etmekte, “günahları yıkamakta” ve hem safı tırcı hem de canlandırıcı olmaktadır (Eliade, 1991: 109).

Günümüzde Türkler, ya adıkları bölgelerde herhangi bir sıkıntı ve darlık durumunda su kültüne ba lı ritüeller sergilemektedirler. Çünkü Türklerdeki yer-su inanı ları çerçevesinde da , tepe ve a aç gibi su kaynakları da dua ve dilek mekânları olarak kabul edilir. Nitekim Cengiz Aytmatov, “Yıldırım Sesli Manasçı” adlı hikâyesinde; “Eleman buraya gel, ben gölden dilekte bulunaca ım. Ey Isık-Göl, yeryüzünün gökyüzüne bakan gözü! Sana sesleniyorum, ey suları buz tutan göl! Ey kutsal ebedi varlık! Kadere hükmeden Kök Tengri gözünü köpüklerine çevirdi i zaman, duamı ona ula tırasın diye sana sesleniyorum!” (Albayrak, 2007,70) ekinde dile getirdi i gibi Türkler’de kutsal su, ço u zaman, yardım eden, dua ve dilekleri kabul eden bir motifle kendisini göstermektedir. Göl ve pınar gibi kutsal suların bulundu u yerler, iyi ruhların makamları olarak tasavvur edilir. Bu inanı günümüzde Anadolu’da da birçok yerde ya amaktadır.

Anadolu’da su kültü çerçevesinde varlı mı sürdüren mekanlar oldukça fazladır. Bu noktada bazı illerdeki su kültü uygulamalarından örnekler vermek suretiyle konuyu de erlendirme yoluna gidece iz. Malatya’da su kültüne ba lı olarak merkez Bahçeba ı kasabasında kutlu bir çınar a acının yanında kutlu bir pınar bulunmaktadır. Akçada ilçesi Sultan Suyu barajının alt kısmında bulunan “Çınarlı Ziyareti”nde, çınarın kutsallı mı buradaki pınardan aldı ı inancı hâkimdir. Bu örnekleri ço altmamız gerekirse Battalgazi ilçesindeki süt pınarı, Arapkir ilçesinde Sıtma pınarı, Do anyol ilçesindeki ifalı su gibi bazı sular da tamamen ifa amacıyla kullanılmaktadır. Çe itli hastalık ve dilek amacıyla ba vurulan bu pınar ve su kaynakları çevresinde bazı inanç ve uygulamalar sergilenmektedir.

Malatya Merkez-Konak Kasabasında, Horata suyunun çıktı ı yerde türbesi bulunan Horasan Baba ile ilgili inanı ve menkıbelere ba lı olarak mevcut suya bu türbedeki zatın ismine istinaden Horata denilmi tir. Horata ismi, daha sonra bu mevkiinin adı olarak kullanılmaya ba lanmı tir. Yöre halkı, su ihtiyacını büyük oranda kar ılayan bu sudan içenlerin dileklerinin gerçekleşme ine inanır. Yöredeki Çobanlar hasta olan hayvanlarını Horasan Baba’nın türbesine getirip Horata’nın suyundan içirerek türbenin etrafında dola tırırlar. Sonra da oradan geçen ilk ki iye ya , peynir vermek suretiyle hayvanlarının iyile ece ine inanırlar. Ayrıca Horata suyundan içen kadınların erkek çocuk do uraca ına inanılır. Yine Konak kasabasında Çoban Dede deresine geceleri su almaya gelenlerin dua etmeden geçmeleri durumunda Çoban Dede’nin onlara göründü üne ve çarptı ına inanılır. Malatya-Darında Somuncu Baba dergâhı yanında kayalıklardan çıkan su da dilek ve ifa için kullanılır. Ayrıca dergâhın yakınında çayın kenarında tamamen do al bir havuz (kudret hamamı) ekinde olan su sıtma ve vücut a rıları için ifa amacıyla kullanılır. Bu dergâhta Somuncu Baba’nın çe mesindeki su da sadece ifa amacıyla içilir, ba ka bir amaçla kullanılmaz.

Malatya ve çevresinde tespit ettiğimiz su kültürü ile ilgili verilerde, daha çok ifa unsuru ön plana çıkmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi bazı pınar ve su kaynakları mezar ve türbelerin yanlarında bulunmaktadır. Ancak tamamen bağımsız olan ifalı sular da bir hayli fazladır. Yine suların bazıları atalar kültürü çerçevesinde efsanevi veya tarihi kimlikle bağlantılı, bazıları da gizli yatırımlarla ilişkilendirilir. Tedavi amaçlarının yanı sıra bazı sular için dilek ön plandadır. Anadolu'nun birçok yerinde hıdrellez günü insanların Tanrıya dilekçe yazıp suya attıkları görülmüştür (Nan, 1987: I/493). Nitekim günümüzde Malatya merkezinde bulunan kanal (Derme Suyu), dağdan akıp şehrin içinden geçen ve temiz olmayan bir sudur. Ancak bu kanaldaki suyun ifa ve benzeri hiçbir kullanımı olmadığı halde, hıdrellez günü gece yarısına kadar su kanalını boydan boya iki taraflı kullanan kadın, kız ve erkeklerin dileklerini yazıp bıraktıkları gözlenmektedir. Son yıllarda, bu suyun kaynağının yakınında gizli bir yatırım olduğu düşünüldüğüne ileri sürülerek ve çeşitli menkıbelerin anlatılmasıyla ilginin arttığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Anadolu'nun birçok yerinde hıdrellez gününde kadın ve kızların Tanrı'ya dilekçe yazıp suya atma adetleri bulunmaktadır. Özellikle deniz kenarındaki birçok yerle ilgili biriminde de bunu görmek mümkündür. Çanakkale Gelibolu'da denizin içindeki bir kayanın üzerine çıkıp dileklerini içerisin konulan dileklerin denize atılması yaygın olarak yapılan bir uygulamadır. Benzer uygulamalar İstanbul'da da olmak üzere deniz kenarında yer alan birçok yerle ilgili bölgesinde görülür. Yine günümüzde Anadolu'da dilek amacıyla su kaynakları veya havuzlara metal para atmak da yaygındır. Birçok ziyaret mekânındaki havuz, göl ve kuyu gibi sulara dileklerinin kabulü için para veya yiyecek saçılması yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak Urfa Balıklı göl, Somuncu Baba dergâhındaki balıklı havuz, Antalya Kurunlu Elalesinin aktığı yer, Mersin-Silifke'de bulunan Cennet mağarasının bulunduğu mekanda kayanın dip kısmında çıkan su kaynağı, Çanakkale-Gelibolu merkezinde Mehmed-i Bican'ın türbesinin bulunduğu caminin içindeki kuyu ve Çilehanenin yanındaki su kuyusu (vb. su kaynakları) ifade edilebilir. Mersin-Silifke'de Cennet cehennem olarak isimlendirilen ziyaret mekanındaki su ziyaretçiler tarafından aynı zamanda ifa amacıyla içilir.

Bazı sular da bedensel hastalıklar için kullanılmaktadır. Malatya-Akçada -Bağcı pınar mahallesinde bulunan bir çeşmenin suyu romatizma ve sıtma hastalıkları için içmek, vücuda sürmek ve yıkanmak suretiyle kullanılır ve Cuma akamları burada mum yakılır. Kale ilçesi Yenidamlı köyünde de sıtma pınarı bulunmaktadır. Yine Kale ilçesi Dedeköy'ün hemen üstünde bir hendekte akan ifalı pınarın suyu böbrek hastalıkları için içilir ve vücuttaki yaralara çamuru ile beraber sürülür. Arapkir-Onar Akta köyleri arasında bir mevkide dere içinde bir su kaynağı yerde hiç akmadan kaybolur. Bu su, mantar ve yara gibi deri hastalıklarında çamuruyla vücuda sürme ve yıkanmak suretiyle kullanılır. Doğanlı ilçesi Akkent köyüne yakın mesafede ağı ve romatizmal hastalıklar için yıkanma ve içme suretiyle

tedavi amaçlı kullanılan bir pınar bulunmaktadır. Burada kurban da kesilir. Battalgazi ilçe merkezinde “süt pınarı” olarak isimlendirilen bir çe menin suyu, sütü az olan kadınlara ve aynı amaçla ineklere içirilir. Yine Malatya Hekimhan Güzelyurt kasabası Fara lı mevkiinde ılıca olarak isimlendirilen bir su kayna ı bulunmaktadır. Burada bir evliyanın gizli yatırı oldu una inanılır. Çocu u olmayan kadınlar, kırklı kadın ve çocuklar, geli meyen çocuklar bu suyla yıkanır. Sayfiye yeri olarak da kullanılan bu mekanda kurban kesilir. Arapkir Eski ehir mevkiinde sıtma pınarı bulunmaktadır. Sıtmalı hastalar bu su ile yıkanır. Darende Balaban kasabasında gizli bir yatırım oldu u yerde bulunan eyh Pınarına ziyaretçiler ifa ve dilek amacıyla gelirler. (Geni bilgi için bkz: Oymak, 2002: 108-113)

Günümüzde Elazı -Harput’a yakla ık 5 km mesafede, Yedigöze adı verilen kayalıklardan çıkan yedi ayrı kaynak suyunun ba ında, her be yılda bir defa, sularının bol ve kaynak damarlarının bereketli olması inancı ile kurban kesildi i ifade edilir.(Araz, 1995: 55). Yine Harput’ta Buzluk ma arasındaki suyun bizzat sahibinin oldu u, zaman zaman görünen ve iriyarı, güçlü kuvvetli bir Arap’ı andıran bu meçhul varlı ın, bu suyu koruyup gözetti i ve kendisinin de bu suyun içinde ya adı ma yöre halkı inanmaktadır. Yedigöz kayalıklarında çıkıp, yedi ayrı kaynak pınarını olu turan suların birle tikleri yer de yöre halkınca kutsal görülür. Çocu u olmayan kadınların bu mekanda uyuyarak gördükleri rüyanın yorumuna göre kendilerine yön ve davranı tayin ettikleri anla ılmaktadır (Araz: 1995: 156). Elazı -merkez Mürüdü köyünde sarılık pınarının suyunun Sarılık hastalı ma iyi geldi ine inanılır. Çevre köyler ve ehirden sarılık olan hastalar bu pınarda yıkanır ve suyundan içerler. Ayrıca Yel pınarı olarak da bilinen di er bir su da Elazı ’ın De irmenönü köyündedir. Felçli ve romatizmalı hastalar yıkanmak suretiyle ifa beklerler (Kalafat, 1990: 45). Keban ilçesi Ulupınar köyündeki Piri Davut ziyaretinin yanında gür akan pınar da ifa ve dilek amacıyla kullanılmaktadır.

Elazı -Ulukent mahallesinde Seyyid Kasım Türbesi’nin yanında “Seydiyye” olarak isimlendirilen ve bu zatın kız karde i oldu una inanılan bir kızın sır oldu u yerde eski bir yapının içinde büyük bir kaya ve yanında pınar bulunmaktadır. Yöre halkı bu pınarın suyunun 1/8 zezem suyu karı ık oldu una inanmaktadır. Pınarın suyu normal su olmakla beraber halk arasında idrar yolları iltihaplanması ile böbrek ta larını dü ürdü ü ve kanser dahil bir çok hastalı a ifa oldu una inanılmaktadır⁹. Yine Elazı -Harput Güneyçayır köyündeki “Kırklar” adı verilen kaynak suyunda; kırk basan, cılız ve hastalıklı çocukların yıkanması ile ifa bulacaklarına inanılır. Yörede Sarılık pınarı, Yel pınarı, Uçuk pınarı ve Dabakhane çe mesi aynı amaç ve inançla ziyaret edilir. Ayrıca Elazı ’da hayra dönmesi inancı ile görülen rüyayı suya anlatmak, ya mur ya dırmak için suya belirli ta ları atmak,

⁹ Fethiye Kahraman, okur yazar, 60 ya ında, Ulupınar mah. do umlu, türbedar. (10.04.2009)

ölünün a ırlı nını kaldırmak inancı ile cenazenin arkasından “su aydınlıktır” diyerek ve yolcunun arkasından su serpmek gibi yöreye ait su ile ilgili bir takım pratikler de vardır ki bunlar aynı inançla yapılır. Yörede özellikle kadınların derman bulamadıkları dertlerini, çe itli sırlarını, akıp giden herhangi bir suya; “Ey su! Bendeki bunca dertleri, acı ve ızdırapları alıp götürüresin” ekinde söyleyerek, kendisinden yardım bekledikleri rivayet edilir (Araz, 56-57). Benzer ekilde Uygurlar, altın ve gümü kaplar içine koydukları suyu birbirlerine do ru serperek kötü ruhları uzakla tırdıklarına inanırlardı (Ögel, 1971: I/125). Aynı ekilde Araplar, etrafına su serpen insanların eytanlardan vs. korundu u inanı na sahiptirler. Teofrast da (XVI), eytanlardan korunmak için elleri yıkamak, mukaddes su serpmek gibi inançları zikretmektedir (Be evliyev, 1945: 249).

Bu ba lamda Tunceli-Nazımıye ilçesinde Düzgün Baba'nın mezarının bulundu u da ın kuzeydo u yamacının biraz a a ısında Düzgün Baba'nın çe mesi bulunur. Buradaki ma aranın iç kısmında suyun çıktığı yer ziyaretçilerin konakladıkları bir mekândır. Bu suyun çe itli hastalıkları iyile tirici etkisi oldu una inanılır. Hastalar, Majik güçlere sahip oldu una inandıkları bu suyu hastalıklı veya a rıyan yerlerine sürmektedirler (Gültekin: 2004, 142). Yine Tunceli'de kült konusu olan bir su da “Ceviz Çe mesi”dir. Suyu bol ve so uk olan bu pınara gelen ziyaretçiler ifa ve dilek amacıyla çe itli uygulamalar yaparlar. Yine Tunceli Haskar'ın ma arasındaki küçük su birikintisinden de insanlar su içmekte ve kötü kalpli ki ilerin bu suyu içmeleri durumunda birikintinin oldu u oyu un tekrar dolmadı na inanılmaktadır (Gültekin, 2004:148-149). Tunceli Pertek'te de su kültünden dolayı çe me ve akarsu kenarlarında tuvalet ihtiyacı gidermek günah sayılır. Pertek-Zeve köyündeki Sultan Hıdır türbesinin yanındaki çe menin suyu ifalı kabul edilir ve ziyaretçiler çe itli hastalıklara ifa maksadıyla kullanılmaktadır. Ayrıca çe menin suyu türbenin olu undan akıtıldı ı taktirde ya mur ya aca na inanılır. Alkarısından çocuk ve anneyi korumak için de bu su ile yıkanmaları sa lanır (Canpolat, 2006: 60). Aslında Tunceli, yer-su inanı ları açısından oldukça zengindir. Hozat ilçesindeki Sarı Saltık türbesinin bulundu u da ın yamacındaki pınardan akan su da ziyaretçiler tarafından dilek ve ifa amacıyla kullanılır, kesinlikle amacının dı nda kullanılmaz. Çe menin yanında mum yakmak için ayrıca yer de yapılmı tır. Kutsiyet atfedilen sular di er kutsal unsurlar gibi halk tarafından amaçlarının dı nda kullanımları yasak ve tehlikeli görülmekte, suların da buna müsaade etmedi i ifade edilmektedir. Ancak bu kutsal mekânlar hakkında anlatılan menkıbeler çerçevesinde olu an kurallara riayet edilerek temas sa lanmaktadır.

Kayseri-Kocasinan Höbek köyü camisinin altında kaynarak çıkan su (Ali Baba Suyu) Ali Baba'nın kerameti olarak kabul edilip tuvalet ve gusül temizli inde kullanılmaz. Çünkü geçmi te bu zat, te ebbüs edenlerin rüyalarına girip helak etmekle tehdit etmi tir (Günay, vd, 1996: 24). Bazı yörelerde de bu durumda suların kurudu u motifi i lenmektedir. Kayseri-

Yahyalı Ye ilköy’de ziyaretlik olarak ifade edilen elalede de irmen yapma ve boy abdesti alma te ebbüsü esnasında suyu kurumu , bu fiillerden vazgeçilince normal haline dönmü tür. (Günay, vd, 1996: 68). Kayseri ve çevresindeki su kültürü: Kocasinan Mollahacı köyünde Dede suyu, Bünyan’da süt pınarı, dilek pınarı; Felahiye’de sıtma pınarı, Yahyalı’da Dede Pınarı vb. bu çerçevede de erlendirilebilir (Günay, vd.,1996: 22, 34, 35, 46).

Kayseri Yahyalı Varsak köyleri ile Adana-Feke’nin bazı köylerinde sütü olmayan veya az olan kadınlar, Balcıçakırı köyü Çavdarlı mezrasındaki süt pınarına gidip su içmek suretiyle sütlerinin arttı ına inanırlar. (Gökbel, 1998: 93). Yine Adana, Antalya ve Aydın yöresinde ya ayan Varsaklar arasında ölünün yıkanması için suyun ısıtıldı ı ocaktaki kazanın yerine bir ibrik su konur ve oraya eytanın u ramaması için üç gün kaldırılmaz. Aydın’ın bazı bölgelerinde cenazenin yıkandı ı yere bir bardak su konur, su orada üç gün kalır ve her gün bakılarak eksilmi ise üstü doldurulur (Gökbel, 1998: 118). Burada su, kötü ruhları def eden ve insanları kötü ruhlardan koruyan bir unsur olarak de er görmektedir. Adana Karaisalı sınırları içinde bulunan “acı su” böbrek ta ları ve mide rahatsızlıkları için; Adana-Feke sınırları içinde iki tane “içme” olup, mide, ba ırsak ve nezle gibi rahatsızlıklar için kullanılır. Afyon sandıklı da çamurlu su vücuda sürülür (Varsaklardak su kültürü konusunda geni bilgi için bkz: Gökbel, 1998: 147-150; Gökbel, 1998a: 268-270). Burada da kült konusu olan sularla temas sonucu hem sihri hem de tıbbi koruma sa lanmaktadır. Çünkü bu sularda bulunan kükürt vb mineraller tedavi sürecinde faydalı olmaktadır.

Diyarbakır-Çermik kalecik köyünde kutsiyet atfedilip mübarek görülen, Çar amba ve Cuma günleri suyunun ye il renkte aktı ı söylenen bir çe me bulunmaktadır. Çocu u olmayan kadınlar bu suya iki Cuma bir de Çar amba olmak üzere toplam üç kez gelip su alırlar, evlerinde bu suyla yıkanır ve bir kısmını da içerler. Yıkandıktan sonra namaz kılar ve çocu unun olması için Allah’a dua ederler. Yine Çermik kalesinin kuzeyinde gelincik da ı ve Sinek Çayı tarafına bakan yerde yedi yılda bir bahar aylarında aktı ı söylenen bir su vardır. Çocu u olmayan hanımlar bu sudan alıp yıkanır ve yanındaki a aca dilek tutarak çaput ba lar ve dua ederler (Kalyoncu, 2003: 8).

Ba kurlarda aileye yeni gelin katıldı ında yapılan su serpmе merasimine benzer uygulama günümüzde Urfa’da Karakeçili a iretinde de gelinin çalı kanlı ını ve misafirlere hürmetini göstermek için uygulanan bir ritüeldir. Uygulamaya göre; o lan evi, akraba ve kom ularına, gelinlerini suya götüreceklerini haber verir. Onlar da “gelin gelmi çe meye gidiyormu ” diyerek ellerine birer bardak alıp çe me ba ında toplanırlar. Yeni gelin, ne kadar hamarat, çalı kan ve yardımsever oldu unu göstermek için su dolu bakır testiyle gelen ki ilerin bardaklarını sırayla doldurur. O lan evi de gayretli, giri ken, hamarat bir geline sahip olmanın ve bunu köy halkına göstermenin gururuyla tumbek çalarak, oynayıp e lenirler. Daha sonra her kes evine gider (Eker, 1999:111-112). Urfa-Suruç ve çevresinde

geceleyn nehirlerden görünmeyen zararlı varlıkların çıkabilece ine inanıldı ı için geceleri nehirlerin kenarında tek ba ına oturulmaz ve yatılmaz. Ayrıca büyük nehirlerin her sene mutlaka bir can aldı ına inanıldı ı için nehirlerin kenarlarında dikkatli olunur. Yine Suruç yöresinde kutsal sayılan su ile yemin edilir. Zorunlu olmadıkça ayakta su içilmez, su temiz tutulur, kirletilmez, suyu kirletenin çarpılaca ına inanılır. Ayrıca birine iltifat edilirken “su gibi aziz ol” denilir. (Atmaca, 2006: 52-53). Yine Urfa’da Hz. brahim’in ate e atıldı ı gölün kayna ında beyaz bir balı ın ya adı ına da inanılır. Allah’tan dile i olan ki iler, üzerinde ayetler yazılı olan ka ıtlara dileklerini yazarak bir miktar eker ile birlikte balıklı göle atarlar. Yöre halkının inancına göre, gölde bulunan akbalık gelip bu ekerleri yiyecek ve dilekte bulunan ki ilerın dileklerini kabul edecektir (Karaka ,1996: 128). Ayrıca Hz. brahim’in makamının bulunduğu yerdeki çe me ve gölün çevresindeki di er su kaynakları ifa ve dilek amacıyla kullanılır.

Bingöl ve Tunceli yöresinde de gelin eve getirilirken ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumu olsa da bu davranı yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin, kötülüklerden korunaca ına ve eve bereket getirece ine inanılır. Ayrıca Diyarbakır ve Urfa çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan ırmaklara ve su kuyularına kurban kanı akıtılır. Böylece onların kurumaması sa lanmaya çalı ılır. Dede Korkut’ta da suların kurumaması için dua edildi i ve kanlı kanlı akan su motifleri belirtilir. Burada su iyesine çe itli ekillerde sunulan saçı ile onun rızası kazanılarak kuruyan dere veya kuyuların canlanması sa lanmaya çalı ılır (Ergin, 1971: 132, 202; Kalafat, 1990: 44). Bir takdime olarak Kazak adetlerine göre bir ırma ı ilk geçen suya bir ey atmalı, (nan, 1987: I/492). Avarlar, Çuva lar, Kırgızlar ve Yakutlarda da çe itli nesnelere beraber suya da saçı uygulamasının yapıldı ı belirtilir (Günay-Güngör, 1998: 67).

Mardin’de Nisan ayının ilk ya mur suyunu içenlerin yılan tarafından sokulmayaca ına inanıldı ı için su toplanıp bir kaba konur ve eve gelen misafirlere ikram edilir. Elazı ’da, yapılan bir büyüün bozulması için, Harput’ta eski Tabakhane’ye gidilir. Kendilerine büyü yapılan ki i, tabakhanedeki üç ayrı su birikintisine üçer kere daldırılıp çıkarılır. Böylece büyüün bozulaca ına veya etkisinin ortadan kalkaca ına inanılır. Kars’ta suyun fazla kaynaması, u ursuzlu a delalet eder. Fazla kaynayan suyun cinleri azdıraca ına inanılır. Bitlis’te cenaze çıkan evin bütün suları o gün dı arı dökülür. Bu uygulamanın ölü evinin hayrına olaca ına inanılır (Kalafat, 1990: 45). Kars, Mu , A rı, Bitlis’te muska okunur suya atılır ve su ile yıkanmak suretiyle büyüün bozulaca ına inanılır. Kars’ta ve Arpaçay’da, birbirini seven erkek ve kızın aynı anda ırma a ta atmaları durumunda evleneceklerine veya dileklerinin gerçekleşe ine inanılır (Kalafat, 1990: 45-46). Ayvalık’ta su yollarında ve suyun döküldü ü lavabolarda cinlerin ya adı ına inanılır. Buralara herhangi bir sebepten

dolayı su dökülmeden önce “bismillah” yahut “destur” denilir. Aksi halde iman sahibi cinlerin kaynatılmı sudan zarar görmeleri halinde, suyu dökene veya ailesine “musallat” olup zarar vereceklerine inanılır. Yine Ayvalık yöresinde ölü evinde ve kom u evlerde, ölümün gerçekleşmesi ile beraber, evlerdeki testi ve benzeri su kapları “Azrail kılıcını yıkamı tır” inancıyla dökülür (Çobano lu, 1993: 297). Malatya yöresinde de hava karardıktan sonra kutsal pınarların çevresini cin ve perilerin sardı nını, besmele çekilmeden yakla an insanların çarpılaca ı inancı vardır. Yine Anadolu’da gece bir kapla dı arı su dökene perilerin çarpaca ına inanılır. Bu inanı , kötü cinlerin geceleri dola tı ı, insanlara zarar vermek için fırsat kolladıkları dü ünçesinden kaynaklanmaktadır (Eyubo lu, 1998: 184). Tabi bu tür inanı ların ehir ortamından ziyade köy ortamlarında geçerlili ini sürdürdü ünü söyleyebiliriz.

Günümüzde Anadolu’da su kültüne ba lı olarak, suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılaca ı eklinde bir cezalandırma korkusu halen bu kültlerin ya amasında etkili olmaktadır. A rı ve Kars’ta ilkbahar’da yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, “a ırlı ım, kirlili im, kelli im, keçeli im bu suya” diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sa lık ve huzur içinde geçece ine inanılır. Yine Kars’ta yedi ayrı çe meden su toplayıp sabah ezanından sonra onunla banyo yapan genç kızın kısmetinin açılaca ına inanılır (Kalafat, 1990: 45). Su kültüne ba lı olarak Urfa yöresinde sabah erken kapı önüne su dökülürse evin rızkının artaca ına inanılır. Tunceli yöresinde ise Munzur çayı ve kutu deresi kutsal sulardan sayılır ve halk Munzur’un gözelerinin ba ında kurban keser (Kalafat, 1990:46).

Yörükân, Tahtacıların su ve sabun kullanmasını pek sevmediklerini, odunculukla me gül kıl 45:0426 ocak 1898 say 40-8596 (f) 16898085936 9.11.63 1k 250218 (a.6.97)3

etmeden geçmediklerini ifade etmektedirler. Ayrıca Hızır ile İlyas'ın bir su kenarında buluştuğuna inanırlar (Yörükan, 1998: 292). Benzer şekilde inanılar Anadolu'daki Sünni toplumda da görülmektedir. Yine Tahtacıların, ölünün hayatta ihtiyacı olan şeylerle beraber kabrinin içine su bıraktıkları da belirtilmektedir (Yörükan, 2006: 62).

Erzincan Kemaliye Ocak köyü Alevileri arasında suya tükürmek veya başka şekilde kirletmek günah olarak ifade edilir. Alevilerde Cem törenlerinde süpürgecinin meydanı süpürmesinden sonra su da itan ki dededen başlayarak herkese üçer damla el suyu dağıtır. Bu su ile sadece iki elin üç parmağı ıslatılır. Ocak köyü Alevileri el suyunu Tarikat abdesti olarak nitelendirirler (Yılmaz, 2008: 43). Ankara-Gölbaşı ilçesinde, cenazenin defninden sonra mezarın başına testi ile su bırakıldı ve cenaze evinde olan bütün suların döküldüğü anlatılır. (Polat, 1999: 26).

Anadolu'da su kaynakları ve göllerle ilgili olumlu ve olumsuz olmak üzere inanılar da vardır. Olumlu olan inanca göre; gece gizlice ay ışığında, gölgede yıkanan kimselerin Ay gibi parlak olacakları; olumsuz olan inansa ise, geceleri cinler, peri kızları göllerde yıkandıkları için geceleri göllere girmenin iyi olmadığı eklenmiştir. Bu inançlara uymayan kimseleri, özellikle genç kız ve erkek perilerin çalacağına veya çarpacaklarına inanılır (Eyuboğlu, 1998: 62). Bu inancın oluşmasında insanların psikolojik korkularının etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Günümüzde Azerbaycan'da "Ahir Çaramba" günü Azeri kızlar; kısmetlerinin açılması ve kısmetinin kim olduğunu öğrenmesi için su ile ilgili inanılara sahiptirler. Bu amaçla suya yüzük atılır veya rüyada elinden su içtiğini kiğinin onun kısmeti sayılacağı eklenmiştir. Ayrıca; kötü rüya suya anlatılır, kaynar suyu gece yere dökmeler ve korkan kişiye su içirilmesi eklenmiş inanılar Azeriler arasında oldukça yaygındır (Arık, 2005: 125). Ayrıca Büyük ırmakları geçen kimselerde sihri bir kuvvetin bulunduğu eski Türklerin inandığı ifade edilir. (Anonim, 1987: I/ 493). Anadolu'da, rüyada su görmek aydınlık olarak düşünülür (Yalman, 1977: I/ 63). Yine Azerbaycan dini folklorunda suların ya da adı ve akmak suretiyle hayatlarını sürdürdüklerine inanılır. Onlara göre; suyu durdurmak, onu öldürmek demektir. Ölü suda balık olmaz. Bu, Tanrı'nın sulara verdiği bir özellik sayılmaktadır. Ev, bahçe, su ve dağın her yerinde bir iyisi bulunmaktadır. Bunların içinde en ulusu "su iyisi"dir. Buralara girip çıkarken veya bir şey alırken "iye"ye selam vermek gerekir. Selam, sesli veya sessiz verilsin bunu mutlaka "iye"nin duyduğunu kabul edilmektedir.

ayet selam verilmezse "iye"nin zarar verebileceğine inanılmaktadır (Arık, 2005:123-124). Yine Azerbaycan'da halk arasında yılın değışimi sırasında; bir yumurta ve bir kırmızı bir de kara kalem suyun kenarına bırakılarak niyet tutulur. ayet yumurtanın üzeri kırmızı kalemle işaretlenmiş ise niyetin gerçekleşeceği; kara kalemle işaretlenmiş ise gerçekleşmeyeceği eklenmiş yorumlanır. Yine yılın ilk sel suyundan içenin ifa bulacağı ve bir daha hasta olmayacağına inanılır. Ayrıca Azerbaycan'ın bazı yerlerinde kadınlar

dertlerini, sırlarını ve rüyalarını suya anlatırlar. Azerbaycan'da dualar, etkili olması için bazen ırmakların kenarında diz çökerek yapılır. Yine Azerbaycan'da dilek sahipleri suya yalvarır ve ırmakların nurundan yardım isterler. İkbaharda akarsularda yıkanırken, anneler bebeklerini yıkarken dua ekinde tekerlemeler söylerler. Bu tekerlemelerde kötülüklerin sularla birlikte akıp gitmesi, suların kötülükleri götürmesi istenir. (Arık, 2005: 124-125).

Günümüzde Kırgızlarda çocu u olmayanlar; kutsal yer, türbe, su (Ab ırata, Cılısu...) vb yerlere sınırlar. Ayrıca çocu u olmayan kadınlara imam tarafından okunan su veya çay içirilir. (Polat, 2005: 66-67) Yine Kırgızlar, Çocu u yıkadıkları suyu temiz ve kuru bir yere dökerler, e er akarsuya veya nemli bir yere dökerlerse çocu un hastalanacağına inanırlar (Polat, 2005: 99). Anadolu'da; cin ve muska i leri ile u ra an ki iler, bir tas suya para atılması suretiyle ki i hakkında bilgi verir ve musallat olan kötü cinleri su vasıtasıyla görüp ba ladıklarını söylerler ve o sudan bir kısmını cinlere maruz kalan ki inin yüzüne serperler. Yine Anadolu'da insanları etkilemek için yapılan çe itli muskalar suda bir süre bekletilip çözüldükten sonra ki iye suyu içirilir. Ayrıca kendilerine muska yapılan ki iler, buldukları muskaları suya koymak suretiyle bozduklarına ve etkisini yok ettiklerine inanırlar. Burada su iyisinin araç olarak kullanıldı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak su kültü, çe itli co rafyalarda, farklı kültürlere mensup toplumlarda görülen bir inanı olmakla beraber Türk toplulukları arasında ortak bir kült unsuru olarak görülmektedir. Çalı mamızda ele aldığımız Anadolu'daki su kültü, slam öncesi Türk kültüründe mevcut olan yer-su inanı larının daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmektedir. Her dönemde bu inanı lar farklı toplumların dini, kültürel ve co rafi özelliklerini kendi bünyesinde barındırır. slam öncesi Türk inanı ları, slam ile beraber Müslüman Türk toplumunun manevi hayatında etkisini devam ettirmi tir. Bazı durumlarda bu inanı lar slami motiflerle kendisine yer aramı ve etkili olmu tur. Anadolu'daki su kültürünün uygulamalarında bunu canlı bir ekilde gözlemlemek mümkündür. Özellikle birçok suyun zemzem veya bazı sahabe, evliya vb dini ahsiyetlerle irtibatlandırılması buna örnek te kil eder. Ayrıca kutsallık atfedilen suların kayna ı, çıkı ekli ve yeri kutsiyet atfedilmesinde belirleyici olmakta ve bu çerçevede kült olmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde su kültü; dilek pınarı, süt pınarı, sıtma pınarı, dede suyu vb isimlerle etkisini sürdürmektedir. Bu suların bir kısmının yerden ilginç bir ekilde çıkması, zemzem'in ortaya çıkı ındaki motifleri ta ımaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde su kültüne ba lı olarak pınar, çe me, nehir ve göl ekinde kutsiyet atfedilen unsurlar mevcuttur. Ziyaretçilerin su kültüne konu olan unsurlarla (içmek, yıkanmak, kurban sunmak, para ve yiyecek-içecek saçmak vb. ekillerde) teması, ço u zaman su ruhlarıyla yakınla ma, bütünle me ve her türlü sıkıntıları için onlardan yardım alma amaçlarını ta ıdıkları

kanaatindeyiz. Günümüzde Anadolu'da kutsal görülen sular maddi ve manevi rahatsızlıklar için farklı kültür ve ya seviyesindeki insanlar tarafından da kullanılmaktadır. Hatta son yıllarda bu tür inani lara ilgide bir artışın söz konusu oldu unu da söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- ALBAYRAK, Ali, 2007; *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eski Türk Dini*, Elazı .
- ARAZ, Rıfat, 1995; *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara.
- ARIK, Durmu , 2005; *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara.
- ATMACA, İhami, 2006; "Suruç ve Çevresinde Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", F. Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, Elazı .
- BE EVL YEV, V. 1945; "Proto-Bulgar Dini" (Çev: T. Acaro lu), Belleten, C. IX, Nisan, S. 34.
- BORATAV, Pertev Naili, 1994; *100 Soruda Türk Folkloru*, stanbul.
- BULUÇ, Sadettin, 1993; " aman" *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., C. XI, stanbul.
- CANPOLAT, Mehmet, 2006; "Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları", Fırat Ün. Sos. Bil. Enst., (Yüksek Lisans Tezi) Elazı .
- ÇOBANO LU, Özkul, 1993; "Türk Kültür Tarihinde su Kültü", *Türk Kültürü*, S.361, (Mayıs)
- EBERHARD, Wolfram, 1947; *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara.
- EKER, Gülin Ö üt, 1999; "Karakeçili A ıretinde Eski Türk nançlarının zleri", Türk Kültüründe Karakeçililer, *Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (3 Haziran 1999 Urfa) Ankara.
- EL ADE, Mircea, 1991; *Kutsal ve Dindışı*, (Çev: M. Ali Kılıçbay), Ankara.
- ....., 1992; *İmgeler, Simgeler*, (Çev: M. Ali Kılıçbay) Ankara.
- ES N, Emel, 1978; *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, stanbul.
- ....., 2001; *Türk Kozkolojisine Giriş*, stanbul.
- ERG N, Muharrem, 1971; *Dede Korkut Kitabı*, stanbul.
- EYUBO LU, smet Zeki, 1998; *Anadolu İnançları*, Anadolu Üçlemesi-I, stanbul.
- GÖKALP, Ziya, 1989; *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Haz: Yalçın Toker), stanbul.
- GÖKBEL, Ahmet, 1998; *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Ankara.
- ....., 1998a; "Varsak Türklerinde Yer-su nani larının zleri" *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, (Sempozyum 08-09 kasım 1996), Ankara.
- GÜLTEK N, Ahmet Kerim, 2004; *Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü*, Ankara.
- GÜNAY, Ünver-Harun Güngör, vd., 1996; *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri.
- GÜNAY, Ünver-Harun Güngör, 1998; *Türk Din Tarihi*, Kayseri.
- GÜNDÜZ, inasi, 1995, *Sabiiler, Son Gnostikler*, Ankara.
- Hacı Bekta -ı Veli, 2007; *Makalat*, (Haz: A. Yılmaz, M. Akku , A. Öztürk), Anakara.

- BN NED M, 1994; Muhammed b. shak, *el-Fihrist*, (Ed: G. Flugel), Beyrut.
- NAN, Abdulkadir, 1976; *Eski Türk Dini Tarihi*, Ankara.
- ....., 1987; *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara.
- ....., 1991; *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara.
- ....., 2000; *Şamanizm*, Ankara.
- KAFESO LU, brahim, 1980; *Eski Türk Dini*, Ankara.
- KALAFAT, Ya ar, 1990; *Doğu Anadolu'da eski Türk İnançlarının izleri*, Ankara.
- KALYONCU, Halil, 2003; "Diyarbakır ili Çermik İlçesi Yaygın Halk nanı ları", Fırat Ü. Sos. Bil. Ens, Yüksek Lisans Semineri, Elazı .
- KARAKA , Mahmut, 1996; *Şanlı Urfa Evliya ve Alimleri*, anlı Urfa.
- Ka garlı Mahmut, 1998; *Divanü Lügat-it-Türk*, (Çev: Besim Atalay, Ankara.
- OCAK, A. Ya ar, 1993; *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, stanbul.
- OYMAK, skender, 2002; *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Malatya.
- ÖGEL, Bahattin, 1971; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, stanbul.
- ....., 1978, *Türk Kültür Tarihine Giriş, III*, Ankara.
- ....., 1993; *Türk Mitolojisi, I*, Ankara.
- ÖKSE, A. Tuba, 2006; *Eski Önasya'da Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri*, Bilig, K1 /2006, S. 36.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, 1995; *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, stanbul.
- POLAT, Yusuf, 1999; "Gölbaşı İlçesi Halk İnanışları ve İnanç Coğrafyası", F. Üniversitesi İlahiyat Fak. Lisans Tezi, Elazı 1999.
- POLAT, Kemal, 2005; *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnançlar*, Ankara.
- RADLOFF, Wilhelm, 1976; *Sibirya'dan Seçmeler*, (Çev: Ahmet Temir) stanbul.
- ROUX, Jean Paul, 1994; *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev: Aykut Kazancıgil) stanbul.
- TANYU, Hikmet, 1986, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, stanbul.
- ....., 1987; *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara.
- TURAN, Osman, 1994; *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, stanbul.
- YALMAN, Ali Rıza, 1977; *Cenupta Türkmen Oymakları, I* (Haz: Sabahat Emir), Ankara.
- YILMAZ, aban, 2008; "Hıdır Abdal Sultan Tekkesine Ba lı Ocak Köyü Halk nanı ları", Fırat Ü. Sos. Bilm. Enst, (Yüksek Lisans Tezi), Elazı .
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, 1998; *Tahtacılar, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, (Haz: Türkan Yörükan) Ankara.
- ....., 2006; *Müslümanlıktan Evvel Tük Dinleri, Şamanizm*, stanbul.